

e ploreu, / criden que s moren / quan són pus sanes» (*Spill*, vv 444, 447)

Es sabut com ha quedat això estabilitzat simplificalment en la llengua moderna. a diferència del castellà i aquelles altres llengües, que conserven indistintament i sense profit les dues construccions, i a diferència també del francès, que, rígidament ha abolit tot altre ús de *rire* que l'intransitiu, el català modern reserva la construcció reflexiva per al valor de 'burlar-se, per escarnir' amb el complement introduït per *de* o amb *en* genitiu «*Es riu del mort i de qui el vetlla*», la dita consagrada, o en aquells versos transcendents «i remous a grans crits tes espesses gentades, / per qualsevol cosa acorruades / entorn de qualsevol!» / Mes passada l'estona i el dia i la rauxa / i el vent de disbauxa, de tot te desdiu / --- / i despullés el gran de grandesa / i encara *te'n rius*» (1909, Maragall, *A Barcelona*, v. 45). Ús que, tanmateix, ja es troba també des dels orígens. «*e l rey, qui u oí, ris-se'n*», Desclot (136c), *riren-se'n* en un doc. rossellonès de 1409 (*InuLC*); «*se n'eren tant risos*», *Decam* vi, § 10, 376 lf; «*riure's de algú: ridere aliquem*», OPou (*TbPu*, 247).

Ens cal d'altra banda cridar l'atenció sobre el fet que el català arcaic, usa *riure* amb el valor de 'somriure' igual que amb el de 'riure': «*Sényer En Papa, què farà / lo gran poder qui en vós està? / Si no li fairs far quant porà, / a Jesucrist, se'n clamarà / fortment de vós, / e car no vol sia ocios, / e és raisós, / sényer En Papa, / tal vos riu / que voldria no fóssets viu!* / Guardats que no siats altiu / al Concili --- / en bon camí / per què hom va a bona fi / ---», Llull (*Concili*, v 92, *NCl* III, 116)

I en un bell i apassionat poema de Cerverí de Girona «*De pena n mal - e de mal en martire / m'han mès mey ull en amar qui m'empeny / en tal voler que, quant sol me cossire, / l'esglays que m ve, a fort pauc, no m destreny / --- / [Parla el cor] - E pus no m val - Amors e m vol aucire, / foll suy quan tant m'asaut de son capteny / [El cervell]. —Foll! tu no pots se<n>s amor far ne dire / --- / ¿E no has pro si t vol parlar e rive / celha que mais no trops se<n>s ulls? — Me seny / que l mal que m fay en joy tornar me deny; / --- / per ço que ls hulls muyren, yeu vull morir / --- / Na Sobrepretz ull fals e cors trazire / e cor se<n>s seny, ab sobrautiu capteny / m'an mès en plait - aital qu'Amor no m deny!*»

Traduïm l'emfàtic, magistral, diàleg. 'Anant de pena en mal, i del mal al martiri, / els meus ulls m'han posat a amar la qui m'empeny / a un tal estat d'ànim que, només que em pari a reflexionar, / l'horror que em ve, per ben poc, no m'ateix / --- / I ja que l'Amor no m'auçilia i vol matar me, / ben foll sóc de deixar-me encisar tant pels seus manejaments / —Ah imprudent! tu no pots sense amor fer ni dir res / --- / Però qno tens ja molt si consent a parlar-te i somriure / aquella que sense ulls (si perdies, com vols, el veure) ja no trobaries? —Em meravellaria / si el mal que m'està fent consentís a convertir-me'l en gog / --- / Per tal que els meus ulls morin, vull morir jo / ---',

poema 113 (v. 16), datable de la seva joventut, c. 1250-60, quan el poeta estava enamorat, sense gaire esperança, de la noble dama que acabaria essent la seva esposa.

I del mateix Cerverí, patriota, en la vellesa: a La Pau i El Dret, esglaiats de la discòrdia entre Jaume I i el fill hereu: «*L'escuder los dis: / —Ayssí és lo jardís / qu'avíem tant cercat / --- / E l'escuder rient / lor mostret l'esperver / e l jardí, e l pomer / e l rossinyol, cantant / tot rient e jugant*», *Faula del Rossinyol*, v. 383 i 387. La mateixa indistinció entre 'riure' i 'somriure', endemés, hi havia en aquell temps en les llengües de França: «*bella boca rizens*» anomena Bernart la seva Vescomtessa de Ventadorn, «*non pueuc jauzire / tro vey rive / vós, d'on suy servire*», Guilhem de Beziers (Rayn. v, 98a)

Es també de la llengua antiga, i així ha restat fins avui, l'ús de *riure* substantivat: *el riure* = cast. *la risa*; el mateix que en francès i en italià —on Boccaccio és «*il classic del ridere*»— i ben freqüent ja en l'occità dels trobadors: «*son doutz vis e son gen rive*», Bonifaci Calvo, «*dona, d'on non es a dire / beutatz, honors ni juvenes, / e a bon grat e dous rive, / ab faitz, ab ditz, avinens*», Guiraut Riquier (Appel, *Cbr.*, 38 27, 33 20) Certament en la nostra Edat Mitjana trobem també el subst. *ris*, igual que en llengua d'oc, i que en it. clàssic «*il disiato riso / --- / la bocca mi baciò tutto tremante / ---*» (Francesca da Rimini). Però també *el riure* és ja antic entre nosaltres, i resta l'únic viu fins avui: «*Lo tòrcer la boca o los trencs que s fan en la cara en lo riure. rictus*», «*entrada o principi de farsa o cosa de riure y graciosa*» (OPou, *TbPu*, 247, 154). «*Eix mur, o restellera de cingles, era Calpe. / los Pirineus no foren més aspres ni majors, / si, enamorat d'Espanya, vingués a seure-hi l'Alpe, / atret, com les abelles, pel riure de ses flors*», *Ail* iv, 7d

Acabem notant unes poques formes de conjugació antiga Hem vist ja molts casos del pf. fort *ris*. I aquesta fou també la forma antiga del participi: «*Tirant açà grans rialles mostrant que les rahons d'ell e de Phelip eren de alguna burla --- la Infanta demanà a Tirant de què rebia --- Dix Tirant — yo m só ris de una demanda que Phelip huy tot lo dia me fa --- quina cosa és amor e d'on proceheix*», JoMartorell (Ag. i, 247), passatge que alhora ens mostra com tenia vigor encara l'accentuació *reia* de l'imperfet, almenys entre els valencians. I en veu passiva: «*La novçla no fon gaire risa*», *Decam* v, § 10, 344 9.

Modernament la forma *rigut* s'ha imposat a totes les regions, en la llengua comuna, si bé queden de *ris* algunes romanalles isolades en parlars conservadors: el *Dag*. el cita d'Agramunt, i Ferrer Ginart tot reconeixent que fins a les Illes es diu *rigut* quasi pertot, sense excloure'n Menorca, fa una excepció per a Alaïor, on nota «*jo he ris molt*» (*Rond Mall* xxvii); en el País Val. *ris* no ha desaparegut però s'ha canviat un poc en *rist* (segons *vist*, *post* etc.): «*se n'han rist y a la clara se han burlat*» cita el *DAG* d'un text val del S xviii; arriba fins al Matarranya: a *rist* 'ha rigut', a Maella (Casac, 1923), i a Agramunt també *rist* junt amb *ris*